

№10- тәжірибелік сабақ: Марксистік парадигма.

Жұмыстың мақсаты мен міндеті: студенттерге марксистік парадигманың өрлеуі, оның негізгі ережелері, анықтамалары жайлы түсінік қалыптастыра алу және осы парадигманы зерттеген ғалымдардың еңбектеріне шолу жасау.

Техникалық және инструментальдық құралдары: интерактивті тақта, проектор сызба – кестелер.

Тәжірибелік сабақ оқыту нәтижелері: марксистік парадигманың негізгі ережелерін білетін болады. Әлеуметтік революция, тарихи материализм тұжырымдамасы, коммунистік қоғам ұғымдарын ашып баяндай алады.

Оқытудың әдістері мен түрлері: баяндау, сұрақ-жауап, түсіндіру, кіріспе дәріс, пікір-талас.

Теңсіздікке, иеліктен шығаруға және қақтығыстарға назар аудару тарихи материализм парадигмасын ажыратады. Бұл қазіргі қоғамның тұжырымдамасына негізделген, экономикалық маңызды ресурстарды осы жүйе ұйымдастыратын және реттейтін адамдар арасында тең емес бөлуге негізделген қатынастар жүйесі. Жүйедегі барлық қатынастар — экономикалық, құқықтық, саяси, діни, отбасылық және т.б. — теңсіздікті нығайту, адамдардың артықшылықты санаттарының үстемдігі және аз қамтылғандар мен кемсітушілерді қанау нысаны ретінде қарастырылады. Теңсіздік пен қанаудың себептерін зерттеу жүйені әділ және адамгершілік әлеуметтік тәртіпке айналдыру үшін ұжымдық күресті ұйымдастыру үшін қолдануға болатын білім беруі керек. Тарихи материализм тұжырымдамасын ұстанатын зерттеушілер үшін неміс философы және экономисі Карл Маркстің (1818-1883) әлеуметтанудағы осы бағыттың негізін қалаушы еңбектері үлгі болып табылады. Өз еңбектерінде "экономикалық-философиялық қолжазбалар" (1844), "Фейербах туралы тезистер" (1845), "неміс идеологиясы" (1846), "саяси экономияны сынға алу" (1859) және т. б. Маркс қоғамның даму процесі деп түсінілетін тарихты материалистік түсінуді рухани факторларға негізделген тарихи процесті түсіндіретін "идеалистік" әлеуметтік-философиялық тұжырымдамалармен салыстырды: идеялардың эволюциясы, ұлы адамдардың немесе бүкіл халықтардың еркі, адам рухының дамуы және т. б. материалистік көзқарас тарихи процестің бастапқы сәті мен қозғаушы күші материалдық процестің өндірісі деп болжайды. Тарихты құра алу үшін адамдар кем дегенде ең аз күнкөріспен қамтамасыз етілуі керек. Сондықтан қоғамның құрылымы мен дамуын ғылыми талдау адамдарды тамақпен, киіммен, баспанамен қамтамасыз ететін практикалық әрекеттерді талдаудан басталуы керек. "Идеализммен" қатар Маркс алдыңғы философияның "ойлауын" сынға алды. Тарихи материализмнің әлеуметтік белсенді ұстанымы "Фейербах Тезистерінде" айқын көрінеді: "философтар әлемді әртүрлі жолдармен ғана түсіндірді, ал мәселе оны өзгерту болып табылады". Маркстің ойынша, тарихи материализм қазіргі

заманғы қоғамдық жүйені еркін адамдардың гуманитарлық және өркендеген қауымдастығына айналдыруға болатын әлеуметтік құрылым мен даму заңдылықтары туралы білім беруі керек. Тарихи материализмнің бастапқы категориясы-еңбек ұғымы. Еңбекті Маркс адамның маңызды функциясы ретінде анықтайды. Бұл еңбек процесінде, яғни сыртқы материалдық ортаны өмір сүру құралына айналдыру бойынша орынды іс-әрекет, адам өзінің мәнін ақылға қонымды, белсенді және әлеуметтік болмыс ретінде сақтайды және дамытады. Маркстің пікірінше, адамның мәні жеке адамға тиесілі дерексіз емес, тарихи қалыптасқан әлеуметтік қатынастардың бүкіл жиынтығы. Демек, еңбек-бұл жай ғана жұмыс, күш жұмсау немесе күнкөріс алу тәсілі емес, сонымен қатар әлеуметтік қатынас. Адамдардың жиынтық еңбегі - бұл қоғамдық өндіріс. Егер экономикалық ғылымда бұл тұжырымдаманың бір ғана мағынасы болса — бүкіл қоғамдағы өндіріс, содан кейін тарихи материализмде ол экономикалық және социологиялық мағынада — қоғамның өндірісі ретінде әрекет етеді. Материалдық тауарларды құрудың техникалық-экономикалық процесі сонымен бірге әлеуметтік қатынастар жүйесін құру және қолдау процесі болып табылады. Өз өмірін әлеуметтік өндіру процесінде адамдар, олар білсе де, білмесе де, Маркс өндірістік қатынастар ретінде анықтаған қарым-қатынасқа қажеттілікпен кіріседі. Маркстің экономикалық институты ретінде меншік тек әлеуметтік қатынас — қоғамның таптық құрылымының негізі ретінде ғана қызықтырады. Әлеуметтік тап-бұл мәртебелер категориясы, яғни адамдар бір-бірімен қарым-қатынас жүйесінде алатын тұрақты позициялар, олар функцияларды бөлу жүйесінде және материалдық өндіріс нәтижелерінде алатын позициялар негізінде бөлінеді. Таптық құрылымды екі негізгі класс құрайды: экономикалық маңызды ресурстардың меншік иелері класы — өндіріс құралдары және осындай меншіктен айырылған класс. Өндіріс құралдарына меншік экономикалық қатынастардағы үстемдік позициясын анықтайды. Үстем тап өндірісті ұйымдастыруды және оның нәтижелерінің таралуын бақылауды жүзеге асырады. Өндіріс құралдарына меншіктің болмауы тәуелділіктің орнын анықтайды. Тәуелді класс жұмыс күшінің көзі ретінде пайдаланылады, өйткені оның өкілдері өндіріс құралдарын пайдалану нәтижелерінің кем дегенде аз бөлігін алу үшін меншік иелері класының өкілдері белгілеген шарттармен жұмыс істеуге мәжбүр. Өндіріс құралдарының иелері класының экономикалық үстемдігі әлеуметтік қатынастардың барлық түрлерін теңсіздік, үстемдік және қанау қатынастарына айналдырады. Бұл өндірістік қатынастардың жиынтығы әлеуметтік қатынастардың бүкіл жүйесінің негізін құрайтындығымен түсіндіріледі, ал саяси, құқықтық, отбасылық, діни және басқа қатынастар, сондай-ақ адамдардың осы қатынастарды түсіну және бағалау тәсілдері құрылымдары өндірістік қатынастардың құрылымын өзінше жаңғыртатын қондырманы құрайды.

Базалық құрылымдар мен қондырмалар ұқсас өзара сәйкестік тізбегімен бекітілген әлеуметтік қатынастардың бүкіл жиынтығы Марксте әлеуметтік формация деп аталады. Тарих-бұл әлеуметтік формация әртүрлі кезеңдерден өтетін даму процесі. "Саяси экономиканы сынға алу" еңбегінде Маркс әлеуметтік өндірістің төрт әдісін атап өтті — "азиялық", "антикалық", "феодалдық" және "буржуазиялық". Олардың әрқайсысы өндірістік қатынастардың дамуындағы тарихи кезеңді білдіреді және түбегейлі жаңа өндірістік күштер дамыған кезде ғана басқасымен алмастырылады, яғни қолданыстағы өндірістік қатынастар пайдалануға кедергі келтіретін жаңа технологиялар мен жаңа ресурстар пайда болады. Осы тарихи сәтте әлеуметтік революция басталады — жаңа өндірістік қатынастармен және ескі қатынастар мен құрылымдардың жаңа таптық құрылымымен ұзақ (екі-үш ғасырға дейін) процесі. Әлеуметтік революция таптық күрес ретінде жүреді-ескі үстем тап бейнелеген ескі өмір салтын жақтаушылар мен жаңа иелер класын білдіретін жаңа өмір салтын жақтаушылар арасындағы қақтығыс. Әлеуметтік революция жаңа қондырманың — жаңа негізге сәйкес келетін мемлекеттік биліктің, заңнаманың, білімнің жаңа жүйелерінің құрылуымен аяқталады. Таптық күрес түрінде әлеуметтік қатынастар тұрақты әлеуметтік формация жағдайында да дамиды, әлеуметтік революцияның алғышарттары болмаған кезде және әлеуметтік қатынастардың негізі біртұтас негіз болған кезде. Бұл еңбек жағдайындағы өзгерістер мен өндіріс нәтижелерін қайта бөлу үшін қалыптасқан таптық құрылым ішіндегі күрес. XIX ғасырдың ортасында буржуазия (кәсіпкерлер-капиталистер) мен пролетариат (жалдамалы жұмысшылар) арасындағы таптық күрестің бұл түрін Маркс жаңа әлеуметтік революцияның басталуы деп қабылдады. Сондықтан ол Фридрих Энгельспен бірге жазған "Коммунистік партияның Манифестінде" (1848) буржуазиялық, капиталистік формацияның тез арада жойылуын және меншік, теңсіздік, қанау және мемлекеттік билік болмайтын коммунистік қоғамның жұмысшы табының құрылысын жариялады. Алайда коммунистік қоғам әлі күнге дейін тек идея болып қала береді. Болжамдағы бұл қателік марксистік әлеуметтануға тән таптық сананың рөлін және қанаушы таптың революциялық әлеуетін асыра сілтеу, сондай-ақ қазіргі қоғамды біріктіретін және тұрақтандыратын құндылықтар, ойлау мен мінез-құлық стереотиптері қауымдастығының бағаланбауынан туындайды.

Деңгейлік тапсырмалар:

1—деңгейлік сұрақ. Марксистік канондық парадигма дегеніміз не?

1—деңгейлік сұрақ. Классикалық марксизмнің халықаралық қатынастарға тиесілі негізгі идеяларын атаңыз?

2—деңгейлік сұрақ. Неомарксизмдегі жаңа ережелер келесідей?

2–деңгейлік сұрақ. Неомарксизмді дәстүрлі марксизммен қандай сипаттар біріктіреді?

3–деңгейлік сұрақ. Неомарксизмді бағытының ең танымал өкілдері?

ОБӨЖ тапсырмалары: Марксистік парадигма және неомарксизм.

БӨЖ тапсырмалары: Неомарксизмдегі жаңа ережелер келесідей.

Негізгі әдебиеттер:

1. Л.М.Иватова, Ә.С.Қайдарова, Ә.Т.Мухитденова. Халықаралық қатынастар теориясы, оқу құралы, 2019
2. Л. К.Торбьорн, Қазақ тіліне ауд.Н.Сайбекова, Ж.Бурибаева. Халықаралық қатынастар теориясының тарихы. Монография. Алматы: Дәуір, 2017.
3. Д.М.Мажиденова, К. Г.Шерьязданова. Теория международных отношений. Оқу құралы, 2019.
4. И.А.Черных. Теория международных отношений. Учебное пособие. Алматы, 2019.
5. А.Г.Дугин. Геополитика и Международные Отношения. Т. 1, Монография, М.: Евразийское Движение, 2012.
6. M.Criffiths. Uluslararası ilişkilerde temel düşüncüler ve teoriler. Ankara, 2011.
7. T.İskit. Diplomasi: Tarih, teorisi, kurumları ve uygulaması. Ankara, 2012.

Қосымша әдебиеттер:

1. Антюхина-Московченко В.И., Злобин А.А., Хрусталеv М.А. Основы теории международных отношений.-М.,2014
2. Введение в теорию международных отношений./Под ред. А.С.Манькина.-М.,2014
3. Загорский А.В., Лебедева М.М. Теория и методология анализа международных переговоров.-М.,2014
4. Назарчук А.В. Этика глобализирующегося мира. - М., 2014.
5. Цыганков П.А. Международные отношения. М., 2014.
6. Rosenau J. Turbulence in the World Politics. L., 2014.